

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्र बहादुर कार्की

आदेश

२०६६ - WO -१३४५

विषय :- उत्प्रेषण, परमादेश समेत ।

काठमाण्डौ जिल्ला, काठमाण्डौ महानगरपालिका, वडा नं. ६ बस्ने अधिवक्ता गोपीबहादुर
भण्डारी १

निवेदक

विरुद्ध

सम्माननीय प्रधानमन्त्री माधवकुमार नेपाल, नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्का
कार्यालय सिंहदरवार, काठमाडौं १
नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरवार, काठमाडौं १
माननीय मन्त्री, भीम रावल, नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं..... १
नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय सिंहदरवार काठमाण्डौ १
माननीय मन्त्री प्रेम बहादुर सिंह, नेपाल सरकार कानून तथा न्याय मन्त्रालय सिंहदरवार
काठमाण्डौ..... १
नेपाल सरकार, संघिय मामिला, संविधान सभा संसदीय ब्यवस्था तथा संस्कृति मन्त्रालय,
सिंहदरवार काठमाडौं..... १
महान्यायाधिवक्ता, नेपालका महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, रामशाहपथ, काठमाडौं..... १
जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, बारा..... १

विपक्षी

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :-

सरकारवादी भई चलिरहेका मुद्दाहरु विभिन्न समयमा विभिन्न सरकारले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन,२०४९ को दफा २९ को दुरुपयोग गरी फिर्ता लिने र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन,२०४९ को दफा २९ ले गैरसरकारी व्यक्तिको सम्पत्ति सम्बन्धी विवाद भएको बाहेक अन्य सबै अवस्थामा सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने खुल्ला र असीमित अधिकार दिएको हुनाले यसको राजनीतिक स्वार्थका आधारमा दुरुपयोग गरी दण्डहीनतालाई प्रश्रय दिइरहेको मानव अधिकारको उल्लंघनकर्ता र कसूरदारलाई राज्यले संरक्षण दिइरहेको कारणले राज्यको फौजदारी न्याय प्रणाली नै नष्ट हुने संघारमा पुगेको छ । त्यसै कारणले कानून बमोजिम अन्य उपयुक्त व्यवस्था नहुञ्जेल सम्मका लागि गोपाल शिवाकोटी समेत वि. अर्थ मन्त्रालयसमेत भएको मुद्दामा यस सम्मानित अदालतबाट कायम गरिएको अभ्यास बमोजिम मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरी पाऊँ भनी अधिवक्ता माधव कुमार बस्नेतले विपक्षीहरुको विरुद्धमा यस सम्मानित अदालतमा संवत् २०६५ को रि.नं. ०३५७ को निवेदन दर्ता भई हालसम्म बिचाराधिन रहेको छ ।

तत्कालीन सरकारको कर्तव्य ज्यान, लागूऔषध, जबरजस्ती करणी जस्ता गम्भीर फौजदारी मुद्दा पनि फिर्ता लिएको कारणले परेको उक्त मुद्दामा यस सम्मानित अदालतबाट मिति २०६५।९।१७ मा अन्तरिम आदेश जारी भई मुद्दा फिर्ता लिने कार्य रोकिएको छ । राजनैतिक दलका कार्यकर्ता र ति सँग सम्बन्धीत व्यक्ति कसुरदार भएकोमा सकेसम्म मुद्दा नचल्ने मुद्दा चलाएमा पनि अनुसन्धान विगारी मुद्दा कमजोर बनाउने, चलेको मुद्दा फिर्ता लिने र सजाय पाइसकेकोमा सजाय माफी दिन सिफारिस गर्ने समेतका कार्यमा विपक्षीहरुले यी यसरी विपक्षी सरकारले आफ्ना कार्यकर्ताले गरेका जस्तासुकै अपराधलाई पनि मुद्दा फिर्ता लिने प्रवृत्तिकै रुपमा विकास भैरहेको अवस्थामा वर्तमान सरकारले राजिनामा दिई काम चलाउमा परिवर्तन भैसकेपछि मिति २०६७।३।१६ मा सुकदेव राय यादवको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी राजकिशोरप्रसाद यादवसमेत २० जना भएको बारा जिल्ला अदालतमा चलिरहेको कर्तव्य ज्यान मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको रहेछ र त्यस सम्बन्धी कारवाही अगाडि बढाई विपक्षी कानून तथा

न्याय मन्त्रालय, न्याय प्रशासन शाखाको पत्र संख्या न्या.प्र.३९,च.नं.२२४४, मिति २०६७।३।२० मा विपक्षी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पत्र समेत पठाइ सकेको रहेछ ।

राज्य र सरकारको दायित्व समाजमा शान्ति सुव्यवस्था कायम राख्ने र अपराधीहरूलाई सजाय दिलाउनु हो । तर विपक्षी आफ्नो कर्तव्यबाट च्युत भई बन्दुकले हानी चार जनालाई मारेको जस्तो अत्यन्त जघन्य अपराधको मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय माथि उल्लेखित संविधानका धाराहरूको अतिरिक्त मानव अधिकारहरूको उल्लंघन भएको हुनाले यो कुनै निश्चित व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको मात्र सरोकारको विषय नभई व्यापक सार्वजनिक सरोकारको विषय भएकोले र निवेदक स्वयंम कानून व्यवसायी भएकोले प्रस्तुत निवेदन लिएर उपस्थित भएको छु ।

कर्तव्य ज्यान मुद्दा मानवले गर्न सक्ने अत्यन्त गम्भीर जघन्य मुद्दा हो । यो मुद्दाको गम्भीरताको विषयमा यस अपराधमा तोकिएको सजायले नै पुष्टी गर्दछ । विपक्षीले फिर्ता लिन लागेको मुद्दा त्यसै प्रकारको जघन्य अपराध हो । त्यसमा पनि यो मुद्दा बन्दुकको प्रयोगबाट ४ जनाको ज्यान लिइएको मुद्दा हो । त्यसैले यस्ता मुद्दाहरू फिर्ता लिँदा यसको पहिलो शिकार त्यस परिवारका मानिस र त्यस समाजका मानिसलाई पर्दछ । पीडितलगायत समाजका अन्य व्यक्तिहरूलाई सुरक्षाको महसूस हुने गर्दछ । सरकारी मुद्दासम्बन्धी, ऐन, २०४९ को दफा २९ को व्यवस्था जस्ता सुकै अपराधीलाई पनि सरकारले चाहेमा मुद्दा फिर्ता लिई अपराधीलाई कानूनी सजायबाट मुक्ति नदिई निष्कलंक बनाउनु र आफ्ना कार्यकर्तालाई जोगाउने प्रयोजनको लागि होइन । यसको प्रयोजन कहिलेकाहीं राज्य सञ्चालनको अवस्थामा समाजको लागि त्यति असर नपुग्ने तर राज्य सञ्चालनको लागि मुद्दा कायम राखी रहन उपयुक्त नहुने, मुद्दालाई कायम राख्दा राज्यको स्रोतमा असीमित तवरले खर्च हुने, कम प्रमाणको आधारमा पनि मुद्दा चलेको भएमा प्रतिवादीलाई पनि समयमै उन्मुक्ति दिने आदि जस्ता कारणले मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार दिइएको हो । तर विपक्षीको यो निर्णयले यस्ता कुनै पनि किसिमका पूर्व शर्तहरू पूरा गरेको छैन ।

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐनको दफा २९ ले सरकार वादी हुने मुद्दा फिर्ता लिन सक्ने, अधिकार दिए पनि फौजदारी न्याय प्रशासन नै नष्ट हुने गरी मुद्दा फिर्ता लिने गरी त्यो ऐनले अधिकार दिएको होइन । विपक्षीहरूले फिर्ता लिने गरी निर्णय गरेका मुद्दाहरू हेर्दा राज्यको फौजदारी न्यायलाई नै नष्ट गर्ने उद्देश्यले त्यो निर्णय गरेको स्पष्ट देखिन्छ । फिर्ता लिने निर्णय गरिएको कर्तव्य ज्यान बन्दुकले ४ जना मारेको मुद्दा हो । यस्तो प्रकृतिको मुद्दा फिर्ता गर्दा त्यस अपराधबाट पीडित हुनेहरूको विषयमा कुनै पनि विचार गरेको देखिन्न । सरकारी मुद्दा

सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ (१) (ख) ले “मुद्दा फिर्ता लिएकोमा फौजदारी अभियोग वा सरकारी दावी समाप्त भई प्रतिवादीले फुर्सद् पाउँछ, ” भन्ने व्यवस्था गरी कसूरदारलाई निर्दोष हुने दिएको छ । जसको कारणले कसूरदारले सजाय मात्र नपाउने नभई कसूरदारको कसूरबाट पीडित हुनेले थप तनाव र त्रासको भरमा बाँच्नु पर्ने हुन्छ भने अर्को तर्फ कसूरदारलाई पनि सरकारमा सम्पर्क बढाउन सकेको खण्डमा जस्तासुकै गम्भीर अपराधबाट पनि मुक्ति पाईन्छ भन्ने भै उसले थप आत्म विश्वासका साथ अपराध गर्नमा उद्यत रहन्छ । जसले गर्दा शान्ति व्यवस्था र अमन चयन जस्ता राज्यका उद्देश्य नै असफल हुन जान्छ । नेपाल, अन्तरिम संविधान, २०६३ को को धारा ३३ (ग) ले राज्यको दायित्व अन्तर्गत “विश्वव्यापी रूपमा स्वीकृत मानव अधिकार, कानूनको शासन समानता निष्पक्ष, सक्षम तथा स्वच्छ प्रशासनतन्त्रका अवधारणाको पूर्ण परिपालना गर्ने राजनैतिक प्रणालीको अवलम्बन गरी दण्डहीनताको अन्त्य गर्दै सुशासन कायम गर्ने” भन्ने संवैधानिक दायित्व समेत निर्धारण गरेको छ । तर अहिलेको विपक्षीको निर्णय यी सम्पूर्ण संवैधानिक व्यवस्थाको विपरित छन् ।

धारा ३३ को खण्ड (ड) ले “राज्य पक्ष भएको अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने” पनि दायित्व विपक्षीहरूमा राखेको छ । नेपालको तर्फबाट नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय अनुवन्ध, १९६६ लाई १४मे १९९१ मा सम्मिलन गरी सोही अनुसन्धानको धारा ४७ बमोजिम सो मितिले ९० दिनबाट लागूसमेत भैसकेको छ । विपक्षीहरूको उक्त मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय सो अनुसन्धानको धारा २ को विपरीत भएको हुनाले बदरभागी मात्र नभई धारा ३३ (ड) बमोजिमको दायित्वबाट समेत पन्छिएको स्पष्ट भएको छ र विपक्षीहरूको निर्णय सो अनुवन्धनको धारा २ को विपरीत भएको हुनाले पनि बदर भागी छ ।

विपक्षी मध्येका महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारका कानूनी सल्लाहकार हुनुहुन्छ । धारा १३५ (१) ले वहाँलाई नेपाल सरकार र /वा सरकारले तोकिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिने, सैवैधानिक एवं कानूनी विषयमा सल्लाह लिने, सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने, प्रतिरक्षा तथा प्रतिनिधित्व गर्ने लगायतका अधिकार तथा कर्तव्य निर्धारण गरेको छ । महान्यायाधिवक्ता त्यतिमात्र नभई कसूरबाट पीडितहरूको कानूनी संरक्षक समेत हो । सरकारले जे गर्न मन लाग्छ हचुवाको भरमा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा पीडितको कानूनी संरक्षकको रूपमा भूमिका खेल्नु पर्ने, कसूरदारलाई न्यायको कठघरामा ल्याई सजाय दिलाउने र पीडितलाई न्याय दिलाउने दायित्व भएको संवैधानिक पदाधिकारीले आफ्नो पदको जिम्मेवारी अनुसारको कार्य

नगरेको समेत स्पष्ट भएको छ । अतः विपक्षी मन्त्रिपरिषदको मिति २०६७३१९६ को मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा १२(१), १३(१), धारा ३३(ग) तथा (ड) धारा ३४(१) (२), धारा १३२(१) धारा १३५ तथा नेपाल सन्धी ऐन, २०४७ को दफा ९ (१) बमोजिम नेपाल कानून सरह लागू हुने नागरिक तथा राजनितिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय अनुबन्धको धारा २ विपरित भएको हुनाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०४७ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यो व्यापक सार्वजनिक सराकारको मुद्दा लिएर उपस्थित भएको छु । विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको मिति २०६७३१९६ को उक्त निर्णय तथा त्यसका आधारमा भए गरेका सम्पूर्ण कामकारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाऊँ भन्ने समेतको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ (पन्ध्र) दिन भित्र सम्बन्धित निर्णय सहितको फायल समेत साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु । लिखित जवाफ परेपछि वा सोको अवधि व्यतित भएपछि नियम बमोजिम पेश गर्नु ।

साथै पूर्व रिस इवी रहेको कारण योजनावद्ध तरिकाले गोली हानी मानिस मारेको मुद्दालाई राजनीतिक वारदातको संज्ञा दिई नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्बाट फिर्ता लिने निर्णय भएबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ द्वारा प्रदत्त न्याय प्राप्त गर्ने नेपाली नागरिकको मौलिक हक हनन भएको भन्ने समेत रिट निवेदनमा उल्लेख भै तत्काल प्राप्त प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू कसूरदार देखिएको हुँदा पूर्पक्षको लागि थुनामा राख्ने गरी बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६१११९९ मा थुनछेकको आदेश भैरहेको देखिन आएबाट प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) बाट वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी राजकिशोर प्रसाद साह समेत २० जना भएको बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन कर्तव्य ज्यान तथा ज्यानमानै उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने गरी मिति २०६७३१९६ मा भएको निर्णय र सो निर्णय कार्यान्वयनका लागि कानून तथा न्याय मन्त्रालयले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई लेखेको मिति २०६७३१२० को पत्र कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ

। सोको सूचना विपक्षीहरुलाई दिनु भन्ने समेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६७।३।३० मा भएको आदेश ।

विपक्षी निवेदकले दावी लिएको राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु उपर बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन मुद्दा फिर्ता लिने नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को मिति २०६७।३।१६ को निर्णय मन्त्रपरिषद्को सामुहिक निर्णय भएकोले सो विषयमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय एवं म समेतलाई प्रत्यर्थी बनाउनु औचित्यपूर्ण छैन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ ले प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकार बादी भै हेरिने वा नेपाल सरकारको तर्फबाट चलाईएको वा नेपाल सरकार उपर परेको मुद्दा मामिला नेपाल सरकारको आदेश भएका सरकारी वकीलले अदालतको मन्जुरीमा फिर्ता लिन सक्ने व्यवस्था गरेको र नेपाल सरकार विरुद्ध दिलबहादुर लामा समेत (ने.का.प. २०५१, पृ.५०४) को मुद्दामा सम्मानित अदालतबाट सरकारी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा बृहद् व्याख्या भएको पाईन्छ । ऐनको उल्लेखित व्यवस्था सम्मानित अदालतबाट भएको न्यायिक व्याख्या एवं फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५ समेतले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी बारा जिल्ला गन्जभवानीपुर गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु भएको बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन रहेको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिन रोक नलगाएको र राजनैतिक दलहरुको सिफारिस समेत रहेकोले मुद्दा फिर्ता लिने विषयको कानून तथा न्याय मन्त्रालयको नं. ४/७-०६७।२।२० को प्रस्ताव मन्त्रपरिषदमा पेश हुँदा मन्त्रपरिषद्को बै.स. १५/०६७, मिति २०६७।३।१६ को बैठकबाट राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु भएको बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन रहेको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएको हो ।

जहाँसम्म राजिनामा दिई कामचलाउ सरकारमा परिवर्तन भएको सरकारले सो निर्णय गर्न नमिल्ने भन्ने विपक्षी निवेदकको दावी छ । तत्सम्बन्धमा मिति २०६७।३।१६ गते विहान मन्त्रपरिषद् बैठक बसी बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन राजकिशोरप्रसाद यादव समेतका २० जना प्रतिवादीहरु भएको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको र सोही दिन बेलुकी राष्ट्रका नाममा सम्बोधन गरी मैले सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यू समक्ष राजिनामा पेश गरेको हुँदा कामचलाउ सरकारमा परिवर्तन भएको सरकारले निर्णय गरेको भन्ने विपक्षीको दावी सत्य होइन । साथै राष्ट्रलाई गम्भीर एवं दिर्घकालिन असर पर्ने विशेष प्रकृतिका विषयमा

काम चलाउ सरकारले निर्णय नगर्ने हाम्रो अभ्यास रहेको र मुद्दा फिर्ता लिने विषय राष्ट्रलाई गम्भीर एवं दीर्घकालीन असर नपर्ने विषयमा कामचलाउ सरकारले निर्णय गर्न नसक्ने भनी अर्थ गर्न मिल्ने पनि हुदैन । अतः बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु भएको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने नेपाल सरकार, मन्त्रीपरिषद्को मिति २०६७।३।१६ को निर्णय कानूनसम्मत नै भई बदर हुनुपर्ने कुनै आधार र कारण नभएकोले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय एवं आफ्नो हकमा समेत प्रधानमन्त्री माधवकुमार नेपालका तर्फबाट यस अदालत समक्ष पेश भएको लिखित जवाफ ।

मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय सरकारले गरेको भन्ने जिकिर निवेदनमा नै लिएको छ । उक्त निर्णय गर्दाका अवस्थामा निर्णय गर्न सघाउ पुऱ्याउन महान्यायाधिवक्ताको हैसियतमा मैले केही गरेको भन्ने जिकिर निवेदनमा लिएको छैन । उक्त निर्णय गर्नबाट रोक्नका लागि कानूनतः मैले के भूमिका खेल्नु पर्ने हो र मेरो पदीय जिम्मेवारी अनुसारको कुन काम नगरेको कारणबाट उक्त निर्णय हुन गएको हो भन्ने स्पष्ट जिकिर निवेदनमा लिएको छैन । निर्णय गर्दाका समयमा पदीय हैसियतमा संविधान तथा कानूनी रूपमा कुनै जिम्मेवारी नरहेको मेरो हकमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था छैन । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २०(१) मा “प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकार वादी भई हेरिने वा नेपाल सरकारको तर्फबाट चलाइएको वा नेपाल सरकार उपर परेको मुद्दा मामिला नेपाल सरकारको आदेश भएमा सरकारी वकिलले अरु पक्षको सहमतिले त्यस्तो मुद्दा मिलापत्र गर्ने वा अदालतको मञ्जुरीले त्यस्तो मुद्दा मध्ये नेपाल सरकार वादी भएको फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिन हुन्छ” भन्ने कानूनी प्रावधान अनुरूप नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएको सन्दर्भमा म लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताका हकमा कुनै आदेश जारी हुनुपर्ने होइन । निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको महान्यायाधिवक्ताको तर्फबाट यस अदालत समक्ष पेश हुन आएको लिखित जवाफ ।

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को उपदफा (१) ले नेपाल सरकार वादी भै हेरिने वा नेपाल सरकारको तर्फबाट चलाइएको वा नेपाल सरकार उपर परेको मुद्दा मामिला नेपाल सरकारको आदेश भएमा सरकारी वकिलले अरु पक्षको सहमतिले त्यस्तो मुद्दा मिलापत्र गर्ने वा अदालतको मञ्जुरीले त्यस्तो मुद्दा मध्ये नेपाल सरकार वादी भएको फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिन हुन्छ भन्ने समेतको व्यवस्था गरेको परिप्रेक्ष्यमा उक्त मुद्दा सोही व्यवस्था बमोजिम फिर्ता

लिइएको हो भन्ने कुरा विपक्षीले उक्त निवेदनमा उल्लेख गरेबाट सो कार्य कानून बमोजिम नै भएको देखिने र यस मन्त्रालयको कुन कार्यले गर्दा निजले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु परेको हो भन्ने कुरा उल्लेख गर्न नसक्नु भएको हुँदा विपक्षीको निवेदन जिकिर निराधार छ , खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको संघिय मामिला, संविधानसभा संसदिय व्यवस्था तथा संस्कृती मन्त्रालयको तर्फबाट यस अदालत समक्ष पेश भएको लिखित जवाफ ।

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को उपदफा (१) मा सरकारवादी भै हेरिने वा नेपाल सरकारको तर्फबाट चलाइएका मुद्दा नेपाल सरकारको आदेशमा सम्बन्धित अदालतको मंजुरीमा सरकारी बकिलले मुद्दा फिर्ता लिन हुन्छ भन्ने व्यवस्था छ । सोही कानूनी व्यवस्था अनुसार मुद्दा फिर्ताको लागि परेका निवेदन र संलग्न कागज प्रमाण हेरी सरकारद्वारा निर्मित मापदण्ड बमोजिम नै आवश्यक कारवाही अघि बढाउन कानून तथा न्याय मन्त्रालयलाई लेख्ने गरिएको छ । सम्मानित अदालतको अनुमतिमा मात्र मुद्दा फिर्ता हुन सक्ने हुँदा नेपाल सरकारले दिएको आदेश शर्तयुक्त आदेश हुन । तसर्थ सरकारले औचित्य र पुष्ट्याई हुने अवस्थामा मात्र प्रकृया पूरा गरी मुद्दा फिर्ता लिने गरेकोले उक्त कार्यलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । तसर्थ यस मन्त्रालयले निजको हक हनन हुने कुनै कार्य नगरेकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेतको गृहमन्त्री तथा गृहमन्त्रालयका तर्फबाट यस अदालत समक्ष परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता रमण कुमार श्रेष्ठ तथा निवेदकले राजनैतिक दलहरुको सहमतिको आधारमा जघन्य अपराधलाई राजनैतिक रंग दिई मुद्दा फिर्ता लिनका लागि जघन्य घटनालाई राजनैतिक रुपमा चित्रण गर्न मिल्दैन । पिडीत पक्षलाई समावेश नगरी वा निजबाट कुनै मन्जुरी वा स्वीकृती नलिई एकतर्फी रुपमा अदालतमा बिचाराधिन रहेको अवस्थाको मुद्दालाई प्रभाव पर्ने गरी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्नु गैरकानूनीपूर्ण कार्य हो । मुद्दा फिर्ता लिने गरी निर्णय गर्ने गरी भएको विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको निर्णय संविधान तथा कानूनद्वारा प्रदत्त संवैधानिक तथा कानूनी हक प्रतिकूल भएकोले त्यस्तो निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह-न्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले के कस्ता प्रकृतिका मुद्दामा नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ताको निर्णय लिन सक्छ भन्ने कुरामा

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ले स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । सो व्यवस्था विशेष कारणमा मात्र प्रयोग हुन सक्छ । प्रस्तुत वारदातको प्रकृति राजनैतिक प्रकृतिको देखिएको र राजनैतिक दलको सहमतीबाट मुद्दा फिर्ताको लागी सिफारिस समेत भएको अवस्थामा नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको हो । नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी मापदण्डका आधारमा प्रस्तुत मुद्दा फिर्ताको निर्णय गरेको र उक्त मापदण्डमा प्रस्तुत मुद्दा फिर्ता लिनसक्ने अवस्था हुँदा सो निर्णय गरिएको हो । सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा २९ (१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी गरिएको निर्णय संविधान तथा कानून प्रतिकूल छैन । सरकारले मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णय गर्न सक्ने र सोको कार्यान्वयनको सिलसिलामा अदालतको मञ्जुरी आवश्यक हुने अवस्था हुँदा कार्यान्वयन गर्ने कार्य अदालतको अनुमतीमा निर्भर हुन्छ । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय हुँदा निवेदकलाई कुनै नोक्सानी भएको अवस्था छैन । रिट निवेदकको माग बमोजिमको अवस्था नहुँदा रिट जारी हुन सक्ने होईन रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेतको वहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पक्ष विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायी तथा विद्वान सह-न्यायाधिवक्ताको वहस समेत सुनि दुवै पक्षबाट पेश भएका बहशनोट समेत अध्ययन गरी आज निर्णय सुनाउने तारेख तोकि पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, वा होईन निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

निवेदकले मुलतः सुकदेव राय यादवको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी राजकिशोर प्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादी भएको बारा जिल्ला अदालतमा बिचाराधिन रहेको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दालाई विपक्षी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको मिति २०६७।३।१६ को निर्णयबाट मुद्दा फिर्ता लिने काम गरेको र उक्त कार्य संविधान, कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त बिपरित भएकोले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भनी मुख्य जिकिर लिई प्रस्तुत विषयलाई सार्वजनिक सरोकारको विषयको रुपमा समेत लिइ यस अदालत समक्ष उपस्थित भएको देखिन्छ ।

विपक्षी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय समेतको लिखित जवाफ हेर्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ ले प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकार बादी भै हेरिने वा नेपाल सरकारको तर्फबाट चलाईएको वा नेपाल सरकार उपर परेको मुद्दा मामिला नेपाल सरकारको आदेश भएमा सरकारी वकीलले अदालतको मञ्जुरीमा फिर्ता लिन

सक्ने व्यवस्था गरेको र नेपाल सरकार विरुद्ध दिलबहादुर लामा समेत ने.का.प. २०५१, पृ.५०४ को मुद्दामा सम्मानित अदालतबाट सरकारी मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा बृहद् व्याख्या भएको, ऐनको उल्लेखित व्यवस्था सम्मानित अदालतबाट भएको न्यायिक व्याख्या एवं फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि, २०५५ समेतले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी बारा जिल्ला गन्जभवानीपुर गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु भएको बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन रहेको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिन रोक नलगाएको र राजनैतिक दलहरुको सिफारिस समेत रहेकोले मुद्दा फिर्ता लिने विषयको कानून तथा न्याय मन्त्रालयको नं. ४/७-०६७२।२० को प्रस्ताव मन्त्रपरिषदमा पेश हुँदा मन्त्रपरिषद्को बै.स. १५/०६७, मिति २०६७।३।१६ को बैठकबाट राजकिशोरप्रसाद यादव समेत २० जना प्रतिवादीहरु भएको बारा जिल्ला अदालतमा विचाराधिन रहेको कर्तव्य ज्यान तथा ज्यान मार्ने उद्योग मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय भएको हो भन्ने समेतको लिखित जवाफमा जिकिर लिएको देखियो ।

निवेदकले प्रथमतः तत्कालिन प्रधानमन्त्रीले राजिनामा दिई निजले नेतृत्व गरेको सरकार काम चलाउ सरकारको रूपमा पुगीसकेको अवस्था हुँदा त्यस्तो अवस्थाको सरकारले संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम चलाएको गम्भीर फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिन नमिल्ने भनेको देखिन्छ । त्यसतर्फ विचार गर्दा, प्रधानमन्त्रीले राजिनामा दिएपछि संविधान बमोजिमको सरकार गठन नभएसम्म संविधान बमोजिम कार्यपालिकाले गर्ने काम गर्नुपर्ने नै देखिन्छ । कुन काम दूरगामि महत्वको र भविष्यको सरकारको समेत दायित्व बढाउने खालको हो वा होइन भन्ने राजनैतिक र नैतिक प्रश्न हुन्छ, जुन काम विशुद्ध कानून रूपमा मूल्यांकन गर्न गाह्रो हुन्छ । मुद्दा चलाउने वा नचलाउने, वा चलाएको मुद्दा फिर्ता लिने वा नलिने भन्ने कुरा प्रचलित संविधान एवं फौजदारी कानून बमोजिम नियमित रूपमा गरिने कार्य भएकोले त्यसलाई सरकार गठन वा विघटनको खास घटनासँग जोडेर हेरिरहन पर्ने देखिन्छ । बरु सरकारमा रहने पदाधिकारीहरुले सत्ता त्यागको संघारमा पुगेको रहेछ, र त्यस्तो संवेदनशिल समयमा आफूले मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी कुनै निर्णय गर्दा सत्तामा रहने सिमित समयको अवसरको दुरुपयोग गरेको स्थिति देखिन्छ, कि भनी संवेदनशिल भई विवेकसंगत निर्णय लिन उद्यत रहनु अपेक्षित हुन्छ, भन्ने हेक्का राख्नु जरुरी हुन्छ । यस्तो

विषय सरकार संचालन गर्ने व्यक्तिहरुले नै जिम्मेवारी बोधको साथ कार्य गर्ने कुरा भएकोले कुनै सरकार विघटनको संघारमा पुगेको वा काम चलाउ सरकारको हैसियतमा पुगेको भन्ने सम्म कारणले सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९(१) को प्रयोग गर्नमा पुरै प्रतिबन्धात्मक स्थितिमा पुऱ्याएको मानिनु पर्छ भन्ने निष्कर्षमा पुग्न उचित भएन । कुनै सरकारको पदाधिकारीले उपरोक्त दफा २९ को प्रयोगमा संविधान वा कानून बमोजिम गर्न नहुने कुनै अख्तियारको दुरुपयोग गरेको देखिन आएमा त्यसतर्फ छुट्टै प्रक्रिया चलाउन सकिने नै हुँदा समेत उपरोक्त दफा २९ को प्रयोग गर्ने अख्तियारी नै पुरै सिमित गर्न मिल्ने देखिएन ।

प्रस्तुत मुद्दामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ बमोजिम कुनै व्यक्ति विरुद्ध चलाइएका फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार नेपाल सरकारमा रहेको र मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियामा मुद्दा दायर रहेको अदालतको सहमतीले मात्रै कार्यान्वित हुने हुनाले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयको कार्यान्वयनको प्रक्रियामा रोक लगाउन नमिल्ने भन्ने विपक्षी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालयको लिखित जवाफको मुख्य जिकीर रहेको छ ।

वस्तुतः मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्ने अधिकार, सो निर्णय लिँदा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया र यसमा विचार गर्नुपर्ने कुराहरुको सम्बन्धमा नै विशेष विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को प्रस्तावनामा नै कानूनी राज्यको स्थापनालाई नै राज्यको मुख्य उद्देश्य घोषित गरिएको छ भने सो को कार्यान्वयनको लागि नै अन्तरिम संविधानको सम्पूर्ण व्यवस्थाहरु गरिएको देखिन आउँछ । देशमा कानून र व्यवस्था कायम गरी सर्वसाधारणको जीउधनको रक्षा गरी तिनीहरुलाई प्रदत्त संवैधानिक एवं कानूनी हकहरुको संरक्षण गरी सोको उपभोग गर्न सक्ने अवस्थाहरु सृजना गर्नु नै राज्यको कर्तव्य हुन आउँछ । राज्यको मुख्य उद्देश्यनै न्याय हो र न्याय नै राज्यको आधार पनि हो । न्यायलाई राज्यको आधार वा उद्देश्य नमान्ने हो भने राज्यको अस्तित्वको अर्थ पनि रहदैन र त्यस्तो राज्य स्वयंको निरन्तरता पनि सम्भव छैन ।

अन्तरिम संविधानले उक्त कुरालाई हृदयंगम गरी राज्यको विभिन्न अंगहरु खडा गरी तिनीहरुको काम कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गरी संवैधानिक पद्धतिको कार्यान्वयनको व्यवस्था गरेको छ । अन्तरिम संविधानले जीवनको हक,समानता, स्वतन्त्रता, सम्पत्ति, न्याय लगायतका संवैधानिक उपचारहरुको हक समेतका विभिन्न मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ भने सो को प्रभावकारी कार्यान्वयन एवं संरक्षणको लागी महान्यायाधिवक्ता, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र न्यायापालिका जस्ता संस्थाहरुको पनि व्यवस्था गरेको छ । सबै संस्थाहरुले संविधान र कानून बमोजिम विवेकसम्मत ढंगले काम गरेमा संविधानले लक्ष्य गरेको कानूनी राज्यको कार्यान्वयन भई जनताले सुख, शान्ति र न्यायको अनुभूति प्राप्त गर्न सक्ने अपेक्षा गरिन्छ ।

उपरोक्त हरेक अंग वा संस्थाहरुले आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रको सहि भूमिका निर्वहन बाट नै कानूनी राज्यको समष्टि उद्देश्य हासिल हुन सक्छ भन्ने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन भने कुनै अंगले कुनै त्रुटि गरेमा सो को खराबीबाट बचाउन संविधानमा व्यवस्थित नियन्त्रण र सन्तुलनको सिद्धान्त अनुरूप न्यायपालिकाले आफूमा निहित उत्तरदायित्वको निर्वहन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

कानूनी राज्यको यो संरचना भित्र रहेर देशमा हुने अपराधिक घटनाहरुबाट बचाई सर्वसाधारणलाई सुरक्षा र न्यायको वातावरण दिनुपर्ने हुन्छ । समाजमा घटित हुने विभिन्न अपराधिक घटनाहरूसँग निपटन र न्यायको अन्तिम बिन्दु सम्म पुऱ्याउने कार्य मूलतः कार्यपालिकाको जवाफदेहिताको विषय हो । कार्यपालिकालाई विधायिकाले अनेकौं कानूनहरु मार्फत कसूरको परिभाषा गरी तिनको अनुसन्धान गर्न, अभियोजन गर्न र निर्णय कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवारी सुम्पेको पाइन्छ । देशको फौजदारी कानूनले प्रदान गरेको जिम्मेवारी अनुसार अपराध हुन नदिन आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्नुको अतिरिक्त भएका अपराधहरुको सहि र प्रभावकारी अनुसन्धान र अभियोजन गरी न्यायिक प्रक्रियामा लैजान पर्ने हुन्छ । यो कार्यको विषयगत विशेषता र आवश्यकतालाई विचार गरेर संविधानले संस्थागत कार्य विभाजन गरिदिएको समेत देखिन्छ । त्यस्तै सामान्यतया फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धान सरकारको प्रहरी संगठनको जवाफदेहिमा छाडेको देखिन्छ भने सार्वजनिक ओहदाको व्यक्तिले

गरेको अख्तियारको दुरुपयोग सम्बन्धी प्रश्नको अनुसन्धान एवं अभियोजनको जवाफदेही अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग जस्ता संस्थाको जिम्मेवारीमा छोडेको देखिन्छ । त्यस्तो आयोगलाई सुम्पेको जिम्मेवारी बाहेक अन्य कुरामा सरकारले चलाउने मुद्दाको अभियोजन सम्बन्धी अन्तिम निर्णयकर्ताको रूपमा महान्यायाधिवक्ताको संस्थाको छुट्टै व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसबाट संविधानमा नै अपराध अनुसन्धान एवं अभियोजन सम्बन्धमा छुट्टै र विशिष्ट संरचना सोचिएको देखिन्छ, भने न्याय निरूपणको कार्यलाई अन्तिम रूपमा न्यायपालिकाको जिम्मेवारी तोकिएको पाइन्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महान्यायाधिवक्ता र न्यायपालिका सबै संवैधानिक अंगहरू भएकोले यि अंगहरूको काम कारवाहीहरू संविधान र सो बमोजिम बनेका कानूनमा व्यवस्थित व्यवस्थाहरू र तिनमा अन्तरनिहित भावनाहरूबाट अनुप्राणित हुनुपर्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । यस्तो संवैधानिक जिम्मेवारी अन्तर्गत गरिएका कार्यहरूलाई सहजै निरर्थक बनाउन कुनै पनि वहानामा मिल्दैन । अर्को शब्दमा अपराधको सूचना प्राप्त भएपछि अनुसन्धान नगर्न, अभियोजन गरेको मुद्दालाई न्यायको बिन्दुमा पुग्न नदिन, न्याय गरिएको कुरामा कार्यान्वयन हुनबाट रोक्न मिल्दैन । हरेक अंग संवैधानिक पद्धतीको कार्यान्वयनको लागी महत्वपूर्ण छन् भने तिनलाई कानून र विवेकसंगत ढंगले गरेको कार्यमा अनुचित हस्तक्षेपबाट बचाउनु पनि संवैधानिक पद्धती कार्यान्वयन गर्ने दृष्टीले महत्वपूर्ण छ ।

प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा विचार गर्दा मुद्दा चलाउने सम्बन्धमा वर्तमान अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५ ले प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम कसूरहरूको सम्बन्धमा अभियोजन लगाउने अन्तिम अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई सुम्पेको देखिन्छ भने निजबाट प्रत्यायोजित अधिकार अन्तर्गत स्थानिय जिल्ला न्यायाधिवक्ताले प्रतिवादीहरू महेश प्रसाद साह कानु, राजकिशोर प्रसाद यादव समेत २० जना उपर प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । यसरी चलाइएको मुद्दा र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ बमोजिम मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियाको सम्बन्धमा केही विचार गर्नु प्रासंगिक हुनेछ ।

फौजदारी मुद्दाको अभियोजन गर्ने अधिकार सामान्यतया महान्यायाधिवक्ताको संवैधानिक अधिकार भएको देखिन्छ । तर त्यसरी चलाइएको मुद्दा फिर्ता लिने अधिकार भने

सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा २९ बमोजिम नेपाल सरकारको देखिन आउँछ । महान्यायाधिवक्ताको अभियोजन सम्बन्धी अधिकार र नेपाल सरकारको मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी अधिकारका बिचको सम्बन्ध विचारणीय छ । संविधानले प्रदान गरेको अभियोजन सम्बन्धी अधिकार विशिष्ट र स्वायत्त प्रकृतिको देखिन्छ । महान्यायाधिवक्तालाई यो अधिकार संविधानद्वारा सिधै प्रदान गर्नुको विशेष अर्थ छ । महान्यायाधिवक्ताको संस्था एउटा व्यावसायिक र न्यायिक संस्थाको रूपमा मानिन्छ र कुनै खास राजनैतिक उद्देश्यले कसैउपर दुर्भावनापूर्वक अभियोजन लगाउन वा कसैउपर मोलाहिजावस वा राजनैतिक स्वार्थको कारणले लगाउन पर्ने अभियोग नलगाउने अवस्था आउन नदिन र फौजदारी अभियोग जस्तो गंभीर अभियोग विशिष्ट कानूनी एवं न्यायिक आवश्यकता अनुरूप सहि र निष्पक्ष रूपमा हुन सकोस भनेर नै उक्त संस्था खडा गरी अभियोजन सम्बन्धी सम्पूर्ण जिम्मेवारी सुम्पेको हो ।

यसरी एकातिर संविधान बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको अधिकार अन्तर्गत मुद्दा अभियोजन लगाउने अर्कोतिर सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ अन्तर्गत मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रिया बिच के कति सामन्जस्यता छ भनी नहेर्ने हो भने र अरु दुई भूमिका बिचको सार्थकता खोजी नगर्ने हो भने मुद्दा चलाउने र फिर्ता लिने कुरा संविधान र कानूनको विशिष्ट आवश्यकता अनुसारको प्रत्याभूति हुनुको सट्टा केटाकेटीको खेलौना जस्तो हुन गई कानूनी राज्यको अभिष्ट सहजै परास्त हुन सक्ने जोखिम सृजना हुन जान्छ ।

संविधान प्रदत्त अधिकार अन्तर्गत महान्यायाधिवक्ता वा निजको प्रत्यायोजित अधिकार अन्तर्गत गरिएको अभियोजन उद्देश्यमूलक हुनुपर्छ र न्यायको गन्तव्यसम्म पुग्न सार्थक प्रयास गरिरहनु पर्नेमा द्विविधा हुनुपर्ने होइन तर यस्तो गहन संवैधानिक जिम्मेवारी अन्तर्गत चलाइएको मुद्दामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ अन्तर्गत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा महान्यायाधिवक्ताको स्थान र राज्यको के स्थान रहन्छ भन्ने कुरा मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय प्रक्रियाको मिसिलहरुमा खुल्ने गरेको देखिदैन । प्रस्तुत मुद्दाको सिलसिलामा प्राप्त निर्णय फायल हेर्दा मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धमा अभियोजनकर्ता वा महान्यायाधिवक्ताको रायलाई आधार बनाएको देखिदैन । यसबाट प्रकारान्तरमा फौजदारी मुद्दामा अभियोजन लगाउने वा नलगाउने अन्तिम अधिकार वर्तमान अन्तरिम संविधानले

महान्यायाधिवक्तालाई सुम्पेको भएपनि सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेमा सो अभियोजनले सार्थकता गुमाउने र कार्यपालिकाको निर्णयले प्रधानता प्राप्त गर्न सक्ने स्थिति आउने देखिन्छ । संविधानले प्रदान गरेको अभियोजन सम्बन्धी विशिष्ट अधिकार नै पराजित हुने गरी सामान्य कानूनद्वारा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को व्यवस्था कार्यान्वयन हुन दिन कहाँसम्म वाञ्छनिय हुन्छ भन्ने कुरा विशेषरूपले विचारणीय छ । यथार्थमा महान्यायाधिवक्ता कार्यपालिकाको प्रमुख कानूनी सल्लाहकारको रूपमा रहने भएपनि संविधानले स्थापना गरेको विशिष्ट अंग भएको नाताले र निजलाई संविधानले नै स्पष्ट परिकल्पना सहित खास कार्यको भूमिका दिएकोले सो भूमिकाको निर्वहन र संरक्षणमा लागीरहनुपर्ने कुरा स्पष्ट छ ।

जहाँसम्म सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ अन्तर्गत मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी व्यवस्थामा महान्यायाधिवक्ताको भूमिकाको प्रश्न छ । प्रस्तुत मुद्दामा उपरोक्त दफा २९ को संवैधानिकताको प्रश्न उपस्थित नरहेकोले त्यसतर्फ विचार गर्नुपर्ने भएन । उक्त दफा २९ मा मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी नेपाल सरकारले निर्णय लिँदा महान्यायाधिवक्ता वा मुद्दामा अभियोजन गर्ने अभियोजनकर्तासँग परामर्श लिने सम्बन्धमा कुनै आवश्यकता तोकेको देखिँदैन । नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेमा सरकारी वकिलले मुद्दा विचाराधिन रहेको अदालतमा मुद्दा फिर्ता लिन माग गर्ने व्यवस्था गरेकोबाट पनि नेपाल सरकारको कार्यान्वयन गर्ने निकायको रूपमा राखेको देखिन्छ । उक्त व्यवस्थाको अक्षरसः व्याख्या गर्ने हो भने मुद्दा चलाउने कुराको विरुद्ध मुद्दा फिर्ता लिने अधिकारको प्रतिस्पर्धा हुने र मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्ने समक्ष मुद्दा चलाउने अधिकारीले समर्पण गर्नुपर्ने स्थिति रहने देखिन्छ, जुन संविधानको मर्म होईन ।

अभियोजन र अभियोक्ताको सम्बन्धमा संविधानमा नै व्यवस्था हुनु आफैमा महत्वपूर्ण व्यवस्था हो । अभियोजन सम्बन्धी स्वतन्त्रता र व्यवसायिकताको महत्वलाई बिर्सने हो भने जनताको हक अधिकारको सही संरक्षण हुन सक्दैन । पीडित हुन सक्ने समाजका सम्भाव्य समुदायहरूको हक र हित संरक्षण गर्ने निकायको रूपमा रहेको महान्यायाधिवक्ताको भूमिका प्रभावकारी नभए अरु त अरु अभियुक्तहरूको पनि सहि संरक्षण हुन सक्दैन ।

महान्यायाधिवक्ताको समक्ष अभियुक्तको हक र हित अनावश्यक रूपले प्रभावित नहोस् भन्ने सरोकार पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ ।

हालको अवस्थामा अभियोक्ताले मुद्दाको तथ्य र कानूनको आवश्यकता भनेर चलाएको मुद्दाको एउटा परिस्थिती हुन्छ अर्कोतिर सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय लिई सो को कार्यान्वयन गर्न अदालत समक्ष उपस्थित हुनु परेको अर्को परिस्थिति हुन्छ । आफुले चलाएको मुद्दा किन निराधार भयो वा किन निरन्तर गर्न नमिल्ने भयो भन्ने कुरा स्पष्ट नभैकन नै मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णय कार्यान्वयनको लागी उपस्थित हुनु परेको पाइन्छ । यस्तो परिस्थिति संविधानले परिकल्पना गरेको देखिदैन ।

यस सिलसिलामा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को सहि प्रयोगको पद्धती विकास गर्नु नै मुख्य विचारणीय विषय देखिन्छ । उक्त दफा २९ को व्यवस्था अत्यन्त सामान्य शब्दहरुमा व्यवस्थित देखिन्छ । मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्ने अधिकारकै औचित्यमा प्रवेश गर्नुपर्ने प्रश्न प्रस्तुत मुद्दामा नरहेको र शासन व्यवस्था सञ्चालन गर्दा राज्यमा अनेकौं अचिन्तित परिस्थिति सृजना हुन सक्ने भई त्यस्तो विषम परिस्थिति सृजना भएको भए सार्वजनिक हितमा कतिपय मुद्दा फिर्ता लिनपर्ने अवस्था आउन सक्छ तर त्यस्तो विशिष्ट अवस्था आए स्थितिको सहि समिक्षा प्रस्तुत गरी याचना गर्नुपर्ने हुन्छ । सो प्रयोजनको लागी मुद्दा फिर्ता लिने कुराको व्यवस्थाको सान्दर्भिकता हुन पनि सक्छ तर सो सिलसिलामा विचारणीय कतिपय कुरामा जस्तो की समान स्थितिका मुद्दाहरु वा एकै मुद्दामा पनि समान अवस्थाका प्रतिवादीहरु बिच समान व्यवहारको अपेक्षा, अभियोजनकर्ताको अधिकारको मर्यादा र राय, पीडितको हक र क्षतिपूर्ति, जस्को हकमा मुद्दा फिर्ता लिने हो सो व्यक्तिले अदालत समक्ष समर्पण गरेको स्थिति, अदालतले मुद्दा फिर्ता लिने मागको सम्बन्धमा विचार गर्दा पीडित वा जाहेरवालाले सरोकार व्यक्त गर्ने मौका आदि महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ ।

उक्त दफा २९ को विवेकसंगत प्रयोग गर्नको लागी संविधानले व्यवस्था गरेका विभिन्न प्रावधानहरुको अनदेखा गर्न मिल्ने देखिदैन । जस्तो कि अभियोक्ताको संवैधानिक अधिकारलाई नै संकूचन वा परास्त हुने गरी फिर्ता लिने निर्णयलाई प्रधानता दिन नमिल्ने हुनाले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय प्रक्रियामा महान्यायाधिवक्ताको रायलाई समुचित स्थान

दिनुपर्ने हुन्छ त्यो नै संवैधानिक हुने देखिन्छ । प्रस्तुत अवस्थामा उपरोक्त दफा २९ को औचित्यमा प्रवेश गर्नु भन्दा उक्त दफाको विधि र विवेकसंगत प्रयोग भएको छ वा छैन भन्ने कुरामा ध्यान दिन जरुरी देखिन्छ ।

गम्भीर मुद्दामा सरकार नै वादी भएर पीडित एवं समाजको हित संरक्षण गर्ने प्रयोजनको लागी मुद्दा चलाउने व्यवस्था संविधान र कानूनले गरेको पाइन्छ । मुद्दा चलाउने र फिर्ता लिने दुबै कुरालाई हलुका रुपमा लिन मिल्दैन । समाज र व्यक्ति प्रभावित हुने मुद्दामा सुविधा र सामर्थ्यलाई विचार गरी अभियोजनको जिम्मा राज्यलाई दिनुको अर्थ प्रभावित वा पीडितलाई न्यायमा पहुचबाट विमूख तुल्याउनु किमार्थ हुन सक्दैन । पीडितको जाहेरीमा मुद्दा चलाउने, पीडित आफैले मुद्दा चलाउन पनि नमिल्ने र पीडितको तर्फबाट चलाइएको मुद्दामा न्यायको अन्तिम बिन्दुसम्म न्यायको खोजी नगरीकन मुद्दा नै बिचबिचमा राजनैतिक वा अन्य सौदा गरी दावि नै परित्याग गर्ने हो वा गर्न दिने हो भने पीडित र राज्य बिचको सम्बन्ध मैत्रिपूर्ण र न्यायपूर्ण हुन सक्दैन । साथै राज्यले मुद्दा फिर्ता लिने कुरामा न्यायसंगत र विवेकसंगत आधार बनाउन सकेन भने राज्यले चलाएको मुद्दाको औचित्य प्रमाणित हुन सक्दैन र औचित्यहिन मुद्दा चलाए वापत प्रतिवादीले भोगेको असुविधा र अन्यायको पनि भरपाई गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले न्यायको प्रत्याभूति लिएको राज्यले मुद्दा फिर्ताको प्रक्रियालाई सत्ता सञ्चालनको सहज खेलको रुपमा वा अन्यथा अन्य रुपमा प्रयोग गर्न हुदैन । राज्यले अपराध सम्बन्धी अनुसन्धान एवं अभियोजनमा खासगरी पीडितकै हितको प्रतिनिधित्व गर्ने र अभियुक्तलाई पनि स्वच्छ न्यायको अधिकारको प्रत्याभूति दिने हुनाले अभियोजन गर्ने संस्थाको अतिरिक्त स्वतन्त्र न्यायपालिका र स्वतन्त्र कानून व्यवसाय समेतको व्यवस्था गरेको हो । मुद्दामा अभियोजन गरेपछि न्यायिक प्रक्रियाबाट सफाइ लिन पाउने अभियुक्तको पनि अधिकार हो । यस्तो वैध उपायको उपेक्षा गरेर मुद्दाको प्रक्रियालाई पन्छाउने र उन्मुक्ति खोज्ने प्रक्रियामा जाँदा न्यायमा समानताको मार्गमा अवरोध हुन सक्ने हुँदा मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियामा निकै सर्तकता अपनाउनुपर्ने हुन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा मुद्दा फिर्ता लिने सरकारको निर्णयमा अनेकौ प्रश्नहरु खडा भएको देखिन्छ । विपक्षी मध्येका गृह मन्त्रालयले दिएको लिखित जवाफमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी

ऐन, २०४९ को दफा २९ बमोजिम जुनसुकै फौजदारी मुद्दा पनि फिर्ता लिन सक्ने जिकिर लिएको छ । राजनैतिक सहमतीको आधारमा मुद्दा फिर्ता लिएको, अदालतको अनुमतिले मात्रै मुद्दा फिर्ताको निर्णय कार्यान्वयन हुन सक्ने हुँदा फिर्ता लिने निर्णय त्रुटिपूर्ण भन्न नमिल्ने आदी जिकिर गृहमन्त्रालयबाट समेत लिएको देखिन्छ ।

यथार्थमा उपरोक्त सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को व्यवस्था जुनसुकै प्रकृतिको मुद्दा जहाँसुकै भएपनि फिर्ता लिन मिल्ने गरी व्यवस्था भएको भन्ने जिकिर निकै गम्भीर छ । ऐनले मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने कुराहरुको छुट्टै वर्गिकरण गरेको छैन त्यस अर्थमा लिखित जवाफमा जिकिर लिएको भए एउटा कुरा हो तर त्यसबाट मुद्दा फिर्ता लिने कुरालाई विपक्षीले कस्तो भयंकर र अनुत्तरदायी सोच लिएर बसेको होला भनी अनुमान गर्ने ठाउँ दिन्छ । राज्य विरुद्ध, सार्वजनिक हक वा हित विरुद्ध, मानवताकै विरुद्ध आम नरसंहार, जाती हत्या जस्तो विषय, महिला, बालबालिका विरुद्धको हिंसा, युद्ध अपराध, संगठित अपराध आदी जे विषयमा पनि मुद्दा फिर्ता लिन हुन्छ भन्ने हलुका दृष्टीकोण लिई त्यसैलाई कार्यान्वयन गर्ने हो भने दण्डहिनता र अराजकता मौलाएको कस्तो राज्य प्रणाली सञ्चालन हुन्छ होला भनी अनुमान पनि गर्न गाह्रो हुने छ । विवेकसिल सरकार शक्ति र अधिकारको मातमा जस्तोसुकै तर्क गर्न कम्मर कस्छ भन्ने लाग्दैन । स्मरणीय के छ भने विपक्षी मन्त्रीपरिषदले स्वयं पनि उपरोक्त दफा २९ को प्रयोजनको लागी यस अदालतको पूर्व निर्देशनको परिप्रेक्षमा समेत फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनुपर्ने मापदण्ड र कार्यविधि २०५५ बनाई लागू गरेको छ र सो समेतको आधारमा प्रस्तुत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको भनेको छ । सो मापदण्डले जुनसुकै मुद्दा फिर्ता लिन हुन्छ भन्न सकेको छैन । त्यसमा फिर्ता लिन नमिल्ने मुद्दाहरुको नकारात्मक सूचीपनि समावेश भएको पाइन्छ । साथै सरकारले विभिन्न अवसरमा र प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा पनि त्यस्तो नकारात्मक सूचिको मुद्दा फिर्ता लिनुपर्दा मापदण्ड नै निलम्बन गरेको समेत पाइन्छ । आफूले बनाएको मापदण्ड समेत कार्यान्वयन नगर्ने त्यस्तो प्रवृत्तिको आलोचना हुने कुरा आफ्नो ठाउँमा छ तर जस्तो सुकै मुद्दा पनि फिर्ता लिन बाधा छैन भन्नु आपत्तिजनक कुरा हुन्छ ।

हुन त सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेपनि सम्बन्धित अदालतले फिर्ता लिने मागलाई अनुमति नदिएसम्म कार्यान्वयन नहुने भन्ने जिकिरले संकटको गम्भीरता रहन्न भन्न खोजेको देखिन्छ तर आफूले न्यायको लागी भनी चलाएको मुद्दामा यो वा त्यो कारण देखाई प्रचलित कानून र न्यायको प्रत्याभूतिहरूको उल्लंघन गरी अन्य आफैले तय गरेको मापदण्ड समेतको उपेक्षा गरी जुनसुकै गम्भीर मुद्दा पनि फिर्ता लिन माग्दछ भने त्यस्तो निर्णय गर्ने सरकारको वैधता नै प्रश्नांकित हुन जान्छ । मुद्दा फिर्ता लिने प्रक्रियालाई यसरी हलुको ढंगले परिचालन गरी पिडित र समाजलाई सनसनिपूर्ण स्थितिमा पुऱ्याउने र न्यायमा विचलनको खतरा बढाउने सन्त्रास पैदा गर्नु स्वयं पनि वाञ्छनिय हुदैन । त्यसैले विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय लगायतका विपक्षीहरूले कम्तिमा आफूले बनाएको मागदण्ड विपरित र राज्य विरुद्धका अपराध, युद्ध अपराध, मानव अधिकार र क्रुर र अमानविय प्रकृतिका मानवता विरुद्धको अपराध, संगठीत अपराध, महिला एवं बालबालिका विरुद्धको अपराध, जाति हत्या, सार्वजनिक हक विरुद्धको अपराध जस्ता अपराधमा पनि जुनसुकै सौदा गरी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्ने सोच राख्न मिल्ने देखिदैन ।

विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट राजनैतिक दलहरूको सिफारिस समेतको आधारमा समेत मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेको भनी जिकिर लिई त्यसको औचित्य प्रमाणित गर्न खोजेको देखिन्छ । वस्तुतः यो एउटा गम्भीर स्थिति हो । मुद्दा चलाउँदा प्रचलित कानून बमोजिम चलाउने, अनि फिर्ता भने राजनैतिक सहमतिको आधारमा गर्ने हो र न्याय र कानूनको तत्वको आवश्यकता नदेखाउने हो भने फौजदारी न्यायप्रणाली चरम राजनीतिककरणको सिकार हुनसक्ने अवस्था रहन्छ । फौजदारी मुद्दा चलाउनु वा फिर्ता लिनु दुबै कानूनी एवं न्यायीक विषय हुन । राजनैतिक सहमतीको आधारमा मुद्दा चलाउने वा नचलाउने तथा चलाएको मुद्दा फिर्ता गर्ने हो भने कानूनी राज्यको उपहास हुन्छ र त्यस्तो गैरकानूनी राज्यबाट प्रतिस्थापन हुन जान्छ । कानून आफै राजनीतिक प्रक्रियाको उपज भएपनि कानून कार्यान्वयनको चरण भने राजनैतिक हुन सक्दैन । खासगरी अपराध अनुसन्धान र अभियोजनलाई राजनीतिकरणबाट संक्रमित हुनबाट नबचाउने हो भने फौजदारी मुद्दाको राजनीतिकरण मात्रै हुने नभई राजनीति पनि अपराधिकरणको दोषबाट

मुक्त हुन नसक्ने अवस्था आउँछ । यो निष्पक्ष र स्वतन्त्र न्यायको लागी विषवृक्षकै रुपमा हुर्किन सक्छ । त्यसैले संविधान र कानूनले परिकल्पना नै नगरेको राजनीतिक सहमतिलाई स्थान दिई एउटा विधिसम्मत अभियोजनलाई परास्त गरेको भन्ने जिकिर लिनु र त्यस्तो आधारमा मुद्दा फिर्ता लिनु वा दिनु कानून, न्याय र विवेकसंगत हुन सक्दैन ।

मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा लिने गरेको एउटा आधार राजनैतिक उद्देश्यले अभियोग लगाएको भन्ने हुने गरेको छ । वस्तुतः कस्तो मुद्दा राजनीतिक हो ? राजनैतिक उद्देश्यले चलाएको भन्ने निर्धारण गर्ने आधार के हो ? राजनैतिक उद्देश्यले मुद्दा चलाएको भए त्यसको खराबी कसरी हटाउने हो भन्ने कुराको विविध पक्षहरु हुन सक्छन । फौजदारी न्यायले सम्बोधन गर्ने विषय विशेषतः अपराध नै हो । अपराध जस्ले गरेपनि अपराध नै हुन्छ र प्रचलित फौजदारी कानूनको अधिनस्थ हुनुपर्ने हुन्छ । राजनैतिक व्यक्तिले गरेमा अपराध राजनीतिक हुने होइन राजनैतिक उद्देश्यले अपराध गरेको भन्न पनि मिल्ने हुदैन । अपराधका तत्वहरु विद्यमान छन् भने जुनसुकै उद्देश्य भए पनि अपराध नै हुन्छ ।

कतिपय अवस्थामा कसूरको परिभाषा नै राजनैतिक दृष्टीले गरिएको हुन सक्छ । त्यस अवस्थामा समस्या कानूनको कार्यान्वयनमा हुने नभई कानूनमा नै हुने गर्दछ । त्यसको लागी कानूननै बदल्ने विकल्प रहन्छ । कानून बहाल रहने तर कानूनको कार्यान्वयन भने राजनैतिक व्यक्ति संलग्न भए एकढंगले र अरुमा फरक ढंगले गर्न मिल्दैन । त्यो समानता, न्याय र विवेकको मापदण्डबाट समेत मिल्दैन । वस्तुतः राजनैतिक मुद्दा, राजनैतिक सहमति वा राजनीतिक कार्यकर्ता संलग्न भएको भन्ने आधारमा कसूरको दायित्वबाट मुक्ति दिने अमेघ अस्त्रको रुपमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को प्रयोग गर्न दिन कुनै हालतमा मिल्दैन । उक्त दफामा राजनैतिक आधारमा वा राजनैतिक सहमतिको आधारमा मुद्दा फिर्ता लिन मिल्ने गरी कुनै व्यवस्था नै भएको पाइदैन ।

त्यसमा पनि फौजदारी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा राजनीतिको आधारमा मुद्दा चलाइएको भनी मुद्दा फिर्ता निर्णय गरेपनि कुन राजनीतिक आधार हो, त्यसको वस्तुगत मूल्यांकन नै गर्ने गरेको पाइदैन । राजनैतिक उद्देश्यले कसैउपर मुद्दा चलाउन हुदैन । तर त्यसरी मुद्दा चलाएको छ भन्ने देखिने आधार मिसिलमा पनि देखिनु पर्छ । सरकारको

निर्णयमा राजनैतिक उद्देश्यले मुद्दा चलाएको भन्ने उल्लेख हुँदा सोही उद्देश्यले चलाएको रहेछ भने मान्न अदालत बाध्य हुन सक्दैन । अदालतले पनि सो आधारको समीक्षा गरी आफ्नो निर्णयमा प्रस्तुत गर्नु पर्ने हुन्छ । खास गरेर मुद्दा चलाउने निकाय महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले नै सो कुराको स्पष्ट गर्नु जरुरी हुन आउछ । राजनैतिक दलको सिफारिसमा राजनैतिक पूर्वाग्रहको आधारमा मुद्दा चलाएको भनी निर्णय गरी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा एक किसिमले महान्यायाधिवक्ताको मुद्दा चलाउने निर्णय उपरको गैरकानूनी पुनरावेदकिय अधिकारको सृजना भएको जस्तो स्थिति देखिन्छ जुन अस्वस्थकर देखिन्छ । वास्तवमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ बमोजिम मुद्दा फिर्ता लिँदा संविधान, कानून र न्यायलाई मापदण्ड बनाउनुपर्ने हुन्छ र त्यसरी फिर्ता लिने निर्णय भएमा मात्रै अदालतले विचार गर्न सक्ने हुन्छ । त्यसो गर्दा कानूनी राज्यको अवधारणा र न्याय सम्बन्धी मौलिक हकका आधारभूत तत्व एवं पिडितहरुको न्यायसँग सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्रसंघिय घोषणापत्र (Declaration of Basic Principles of Justice for Victim of crime and abuse of power 1985) पनि विचार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्तुतः सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ (१) लाई असिमित अधिकारयुक्त व्यवस्था नभई संविधान, कानून र न्यायको मान्य सिद्धान्तको अधिनमा राखेर हेर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी हेरिएमा चालु मुद्दा फिर्ता लिने निर्णयलाई अपवादको रूपमा ग्रहण गर्नु पर्ने हुन्छ र मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा खास खास आधारहरु समेत उल्लेख गर्नुपर्ने हुन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षीहरुबाट सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ (१) मा नै अदालतको अनुमतिले मात्रै मुद्दा फिर्ता लिने सरकारी निर्णयको कार्यान्वयन हुन सक्ने भन्दै रिट जारी गर्नु नपर्ने मुख्य तर्क गरिएको छ । वस्तुतः प्रस्तुत मुद्दामा उल्लेखित प्रतिवादीहरु संलग्न भएको मुद्दा विपक्षी नेपाल सरकारबाट फिर्ता लिने निर्णय भई सो को कार्यान्वयनको लागी विपक्षी जिल्ला अदालत समक्ष विचारार्थ पेश भइसकेको देखिन्छ । केवल यस अदालतबाट मिति २०६७।३।३० मा जारी भएको अन्तरिम आदेशको कारणबाट सो विषयमा निर्णय हुनबाट रोकिएको स्थिति देखिन्छ । यस अवस्थामा रिट जारी गर्नु पर्छ पदैन भन्ने कुरामा मुख्य विचार गर्नुपर्ने हुन आएको छ ।

उपरोक्त सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ मा सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरेमा अदालतको अनुमतिले फिर्ता लिन हुने व्यवस्था गरेको हुदा अदालतको निर्णय निर्णायक रहने कुरा प्रष्ट छ । अदालतले निर्णय गरेपश्चात पनि कानूनी उपचार उपलब्ध हुने नै हुँदा अहिले नै हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने भन्ने तर्क रहेको छ ।

मुद्दा फिर्ता लिने सम्बन्धी उपरोक्त प्रश्नमा संविधान, कानून, यस अदालतबाट प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्त र न्यायको समग्र पक्षहरु विचार गरी सम्बन्धीत अदालतले पुरा तवरले निर्णय गर्न सक्ने अवस्था भई विवादित मुद्दामा सरकारले फिर्ता लिने भनेको मुद्दा अहिले विपक्षी बारा जिल्ला अदालत समक्ष विचाराधिन भइसकेको अवस्था हुँदा यस्तो अवस्थामा यस अदालतले मुद्दाको औचित्यभिन्न प्रवेश गरी निर्णय गर्न हुन्छ हुँदैन भन्ने प्रश्न अहिले खडा भएको पाइन्छ ।

मुद्दा फिर्ता लिने विषय र प्रक्रियामा यस फैसलामा उल्लेख भएका महत्वपूर्ण पक्षहरु विचारणीय भएको र विपक्षी नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गर्दा तथा सो गर्ने शिलशिलामा पनि विचार गर्नुपर्ने कुराहरु हुँदाहुँदै पनि विपक्षी नेपाल सरकारले मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय गरि सकेर कार्यान्वयन स्तरमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुगी विचाराधिन भै सकेको बदलिएको परिस्थितिमा सक्षम अदालतले विचार गर्न सक्ने अवस्था रहँदा रहँदै यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी हस्तक्षेप गरीहाल्न उपयुक्त देखिन आउँदैन ।

अब विपक्षीहरुका अतिरिक्त जिल्ला अदालतले समेत यस निर्णयमा निर्देश गरिएका विभिन्न कुराहरुलाई विचार गरी न्यायिक तवरले निर्णय गर्न सक्ने र कसैको हक अधिकारमा गैरकानूनी हस्तक्षेप वा उल्लंघन भएमा यस अदालतको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गर्न पाउने लगायतको विकल्पहरु रहने नै हुँदा माग बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गर्न पर्ने देखिएन । यस अदालतबाट जारी भएको अन्तरिम आदेश स्वतः निस्क्रिय हुन्छ ।

तर प्रस्तुत मुद्दामा र यस्तै विषयमा नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषदबाट सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २९ को प्रयोग पटक पटक गरी मुद्दा फिर्ता लिने गरेको देखिएको र सो प्रयोगमा विविध र परस्पर विरोधी आधारहरु लिने गरेको देखिएकोले निम्न कुराहरुमा ध्यान दिएर मात्रै उक्त दफा २९ को प्रयोगतर्फ विचार गर्नु भनी विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय समेतका नाममा र हाल विचाराधिन रहेको मुद्दामा बारा जिल्ला अदालतले निर्णय गर्दा पनि सो बमोजिम विचार गर्नु भनी बारा जिल्ला अदालतका नाममा समेत परमादेश समेत जारी हुने ठहर्छ ।

- नेपाल सरकारले जारी गरेको सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने नीतिगत मापदण्ड र कार्यविधि २०५५को मापदण्डको प्रकरण ४ मा उल्लेखित अपराधहरुका अतिरिक्त गम्भीर प्रकृतिका नियतवस गरेको हत्या, राज्य विरुद्धका अपराध, युद्ध अपराध, मानव अधिकार र क्रूर र अमानविय प्रकृतिका मानवता विरुद्धको अपराध, संगठीत अपराध, महिला एवं बालबालिका विरुद्धको अपराध, जाति हत्या, सार्वजनिक हक विरुद्धको अपराध जस्ता अपराधमा जुनसुकै सौदा गरी मुद्दा फिर्ता लिने निर्णय नगर्नु,
- दायर रहेको मुद्दालाई फिर्ता गर्नुपर्ने निर्णय गर्नुअघि सो गर्नुपर्ने मुनासिव कारण सम्बन्धमा मुद्दा चलाउने महान्यायाधिवक्ता वा अन्तर्गतको अभियोक्तासँग पनि परामर्श गरी मात्र मुद्दा फिर्ता गर्ने निर्णयको परिपाटि विकास गर्नु
- मुद्दा चलाइएको कानूनमा पिडितले क्षतिपूर्ति समेत पाउने व्यवस्था रहेकोमा मुद्दा फिर्ता लिँदा सो क्षतिपूर्ति पाउने कुरामा प्रतिकूल असर नपर्ने व्यवस्थामा विचार पुऱ्याउनु,
- जस्को हकमा मुद्दा फिर्ता लिने हो सो व्यक्तिले अदालतबाट जारी भएको म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेको अवस्थाको प्रतिवादीको हकमा फिर्ता सम्बन्धी विचार नगर्नु,
- घटनाबाट पिडित हुने भनेको जाहेरवाला वा पिडितलाई मुद्दा फिर्ताको सुनुवाई प्रकृत्यामा सहभागी हुन सक्ने गराउन सूचना दिई निजलाई आफ्नो कुरा भन्ने मौका प्रदान गर्नु,
- उल्लेखित कार्यको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागी नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्बाट मिति २०५५।५।१९ मा स्वीकृत नेपाल सरकार वादी भई चलाइएका फौजदारी मुद्दाहरु फिर्ता लिने सम्बन्धमा अपनाउनु पर्ने मापदण्ड र कार्यविधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्नु ।

उपरोक्त बमोजिम गर्न गराउन प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीहरुलाई दिनु, साथै अब आइन्दा मुद्दा फिर्ता लिने माग भएका सबै अवस्थाहरुमा यो आदेशमा लेखिएका निर्देशनहरु अनिवार्य रुपमा पालन गर्न गराउने व्यवस्था मिलाई मात्रै निर्णय

गर्नु भनी यो आदेशको जानकारी सबै अदालतहरूलाई दिनु । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको
लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत : विष्णुप्रसाद गौतम

कम्प्युटर गर्ने : निर्मला भट्ट

इति सम्वत २०६९ साल वैशाख ५ गते रोज ३ शुभम.....